

ОСОБИСТОСТІ В ІСТОРІЇ

УДК 929 «Тронеко»

В.А.Смолій, О.П.Ресент *

УЛЮБЛЕНЕЦЬ ДОЛІ (до 100-річчя від дня народження академіка НАН України, Героя України П.Т.Тронека)

Поданий нижче короткий нарис найважливіших, поворотних моментів долі академіка П.Т.Тронека як людини та науковця присвячено висвітленню його багатогранної ролі в історії. Відродження репресованого в 1930-х рр. історичного краєзнавства, унікальні за своїми масштабами краєзнавчі та пам'яткознавчі видавничі проекти, створення музеїв народної архітектури просто неба – усім цим завдячуємо його невтомній натурі. Окрему увагу приділено огляду діяльності улюбленого дітища академіка П.Т.Тронека, продовжувача його починань – Національній спілці краєзнавців України.

Ключові слова: Тронеко, історичне краєзнавство, пам'яткознавство, «Історія міст і сіл Української РСР», «Звід пам'яток історії та культури України», Національна спілка краєзнавців України.

Ще якихось чотири роки тому він був серед нас, генеруючи ідеї, будуючи плани, дивуючи оточуючих своєю неймовірною працездатністю й непосидючістю, щедро винагороджуючи добротою у спілкуванні... І от цьогоріч, 12 липня, ми відзначили вже 100-річчя від дня народження академіка, Героя України, Громадянина й Людини – Петра Тимофійовича Тронека, ювілей якого так символічно збігся у часі з двома ювілеями його улюбленого дітища, Національної спілки краєзнавців України: 25-річчям від її відновлення та 90-річчям її попередника – Українського комітету краєзнавства, історичним наступником якого вона себе розглядає.

Про Петра Тимофійовича сказано й написано чимало¹. Список літератури про його життя та діяльність, який чи не щороку поповнюється новими

* Смолій Валерій Андрійович – доктор історичних наук, професор, академік НАН України, директор Інституту історії України НАНУ

Ресент Олександр Петрович – доктор історичних наук, професор, член-кореспондент НАН України, заступник директора з наукової роботи Інституту історії України НАНУ

¹ Назвемо тут тільки найголовніші праці про академіка П.Т.Тронека, що побачили світ за останні 15 років: Петро Тимофійович Тронеко: Біобібліографічний показчик. – К., 2000; Удод Л. П.Т.Тронеко: портрет на тлі епохи. – Дніпропетровськ, 2000; Кудряченко А.І., Скляренко Є.М. Славний син України (До 90-річчя Героя України, академіка Тронека П.Т.). – К., 2005;

працями, нараховує понад півтисячі позицій². З огляду на це, не ставимо тут за мету біографічно переповісти його довгий життєвий шлях, а вважаємо за потрібне зупинитися на деяких поворотних і вирішальних моментах його долі, адже саме вона захищала й вела його по життю, обравши одним зі своїх улюбленців...

Захоплення наукою, постійний потяг до знань допомогли П.Т.Тронькові – простому селянському хлопчині з Забродів на Харківщині – згодом стати вченим зі світовим ім'ям, а започатковані ним напрацювання в розвитку краєзнавства, пам'яткознавства, регіональних студій, охороні культурної спадщини й сьогодні втілюються у життя та реалізуються в нових проектах.

Парадоксально, але знаний на весь світ академік прийшов у науку вже в доволі зрілому віці, і не через парадний, а бічний вхід – як комсомольський та партійний функціонер. Закінчуючи 1948 р. екстерном (за два роки навчання) історичний факультет Київського державного університету ім. Т.Г.Шевченка, 33-річний П.Т.Тронько вже мав за плечима чималий життєвий досвід роботи на керівних посадах, зокрема завідувача відділу пропаганди та секретаря Лебединського на Сумщині райкому комсомолу (1937–1939 рр.), секретаря Сумського обкому ЛКСМУ (1939 р.), першого секретаря Станіславського обкому ЛКСМУ (1939–1941 рр.), члена ЦК ЛКСМУ (1940–1948 рр.), першого секретаря Київських обкому та міськкому ЛКСМУ (1943–1946 рр.), члена Київського міськкому КП(б)У (1945–1947 рр.), другого секретаря ЦК ЛКСМУ (1946–1947 рр.). Доля завжди була прихильною до П.Т.Тронька: у лебединський період йому пощастило уникнути репресій у найжорстокіші роки Великого терору, коли персональний склад райкому декілька разів зазнавав докорінних змін, а під час Другої світової війни він вижив, пройшовши через горнило Південно-Західного, Сталінградського, Південного та 4-го Українського фронтів.

Війна залишила глибокий слід у свідомості Петра Тимофійовича й він усе своє подальше життя не з кон'юктурних міркувань, а щиро, за покликом серця працював над увічненням пам'яті про подвиг українського народу. Його кандидатську (1951 р.) та докторську (1968 р.) дисертації, як і низку індивідуальних монографій (інколи написаних у співавторстві), що неодноразово перевидавалися й перекладалися російською, а також колективних за його участі

Петро Тимофійович Тронько: Бібліографічний покажчик. – К., 2005; *Скляренко Є.М.* Історик і час. – К., 2005; *Рєснт О.П.* Академік НАН України Петро Тимофійович Тронько (до 90-річчя від дня народження) // Український історичний журнал. – 2005. – №3; Що ми залишимо нащадкам?: Збірка матеріалів і документів про державну, громадську діяльність та наукову роботу академіка НАН України, Героя України Петра Тимофійовича Тронька. – К., 2008; Я тобою, Україно, живу...: Літопис життя і діяльності вченого, державного і громадського діяча, академіка НАН України, Героя України Петра Тимофійовича Тронька. – К., 2010; Обранець історії (до 95-річчя від дня народження академіка НАН України Петра Тимофійовича Тронька): Матеріали Перших наукових читань 19 листопада 2010 р. – Дніпропетровськ, 2011; Петро Тимофійович Тронько / Г.М.Кривошея, Г.П.Семилетка, Є.М.Скляренко [Серія «Київський національний університет імені Тараса Шевченка: Герої – видатні вихованці та педагоги»]. – К., 2012; *Верменич Я.В.* Простір у науці і людина у науковому просторі (до 100-річчя академіка НАН України П.Т.Тронька). – К., 2015.

² Див.: Література про життя та діяльність П.Т.Тронька // Що ми залишимо нащадкам? – С.493–529.

та керівництва праць – було присвячено саме цій надзвичайно важливій для нього темі. Цілком традиціоналістські за підходами, не завжди науково витримані, із помітним нальотом публіцистичності – вони проте завжди були щирими та проникливими.

Захистивши кандидатську, П.Т.Тронько продовжив стрімке сходження щаблями партійної кар'єри, до якої його наукові зацікавлення були тоді лише доданком. Так, він послідовно або паралельно обіймав посади завідувача відділу науки і вузів (1951–1952 рр.) Київського обкому КП(б)У та секретаря (1952–1960 рр.) Київського обкому КПУ, члена Київського міськкому КПУ (1954–1961 рр.), завідувача відділу пропаганди й агітації ЦК КПУ (1960–1961 рр.).

Уже тоді П.Т.Тронько зарекомендував себе як людина вдумлива, сердечна, але водночас смілива, послідовна й непоступлива у відстоюванні справедливості. Майбутній Герой України Михайло Сікорський до кінця свого життя зі вдячністю згадував, як на початку 1954 р. П.Т.Тронько, тоді секретар Київського обкому КПУ та член республіканського Комітету по підготовці і святкуванню 300-річчя возз'єднання України з Росією, розібравшись у ситуації, своїм вольовим рішенням забезпечив скасування ухвали бюро Переяслав-Хмельницького райкому КПУ про зняття його з посади директора музею, а надалі всіляко підтримував його ініціативи з розбудови в місті музейного комплексу, яким небезпідставно нині пишається вся Україна³.

Багато у чому поворотним у долі П.Т.Тронька стало призначення його 1961 р. в республіканський уряд на посаду заступника голови Ради Міністрів УРСР, до посадових обов'язків якого входило курирувати питання науки, освіти, культури, охорони здоров'я, спорту. А наступного року його затверджують головою Головної редколегії з підготовки унікальної за своїм масштабом та значимістю праці – багатотомної «Історії міст і сіл Української РСР», «батьком» якої його по праву вважають.

Якби у своєму житті Петро Тимофійович більш нічого не зробив, окрім видання 26-томної (1967–1974 рр.) «Історії міст і сіл Української РСР» (а ще ж вийшли друком і 14 томів у перекладі російською), то вже цим одним усе одно заслужив би на шану сучасників та вдячну пам'ять нащадків. А скільки ним усього надзвичайної ваги ще було у житті зроблено! Згадуючи, як народжувалася ця праця, аналогів якій і донині не існує у світі, П.Т.Тронько зауважував, що далеко не всі спочатку вірили в можливість реалізації такого масштабного й незвичайного проекту. Безпрецедентне за задумом і складністю виконання завдання (понад 50 тис. сторінок первісного тексту, 1 млн 200 тис. підготовчих карток, 2361,3 обліково-видавничих аркуша, 1340 нарисів, зокрема 25 – про області, 352 – про міста, 964 – про селища міського типу й окремі села, 8319 довідок про центри селищних і сільських рад, 9116 ілюстрацій, 620 карт і картосхем) було успішно реалізоване за координації П.Т.Троньком зусиль майже 100-тисячного колективу науковців та аматорів, причетних до появи цього видання, яке вже саме по собі стало пам'яткою історії та книгодрукування⁴.

³ Див.: Сікорський М. Шляхами доброти // Там само. – С.84.

⁴ Див.: Тронько П. Історичне краєзнавство: крок у нове тисячоліття (досвід, проблеми, перспективи) // Там само. – С.177–178, 182.

Весь грандіозний проект було втілено у три етапи. На першому (1962–1964 рр.), організаційно-підготовчому, сформовано редколегії й авторські колективи всіх областей і м. Києва, розроблено методологічні та науково-методичні засади проекту. Саме до цього етапу відноситься й перша публікація П.Т.Тронька, присвячена підготовці «Історії міст і сіл Української РСР»⁵. На другому (1964–1967 рр.), творчо-апробаційному, було написано робочі варіанти більшості томів, а макети декількох із них пройшли випробовування рецензуванням. На третьому (1967–1974 рр.), видавничому, остаточно доопрацьовано й видано всі 26 томів проекту⁶.

Попри цілком зрозумілу заідеологізованість видання, яка була даниною часу, а також неврахування при розробці теоретико-методологічних засад проекту досягнень західних шкіл локальної історії (через необізнаність, зумовлену самоізоляцією радянської гуманітарної науки), 26-томна «Історія міст і сіл Української РСР» зробила головне – повернула суб'єктність в історії містам та селам, і це у країні, де вагу мали «маси», а не окрема людина («гвинтик»), знеособлені історичні схеми, а не історії окремих населених місць. Більше того, не буде перебільшенням сказати, що санкціонована «згори» робота над підготовкою багатотомника сприяла відродженню (фактично заново створила його після тотального розгрому в 1930-х рр.) широкого краєзнавчого руху в УРСР, поставивши на порядок денний проблему його науково-методичного та методологічного забезпечення. Унікальний досвід роботи над створенням такого амбітного проекту, як «Історія міст і сіл Української РСР», став невичерпним джерелом для вивчення й наслідування. Не дивно, що П.Т.Тронько ще неодноразово повертався до викладення методичних та методологічних засад видання⁷. Зауважимо, що до останніх днів свого життя Петро Тимофійович мріяв про перевидання «Історії міст і сіл» на новій джерельній та методологічній базі, був переконаний у необхідності цього. Водночас він усвідомлював, що «перевидання», по суті, потребуватиме підготовки всіх томів заново, а отже – вимагатиме акумуляції колосальних коштів і зусиль багатьох тисяч науковців та аматорів, для чого на нинішньому етапі історичного розвитку України немає умов. Усвідомлюючи це, він усе ж невтомно продовжував «вибивати» урядові постанови про «перевидання» (до речі, не завжди безуспішно), але вони, на жаль, залишалися лише чорнилами на папері. Підготовка та видання «Історії міст і сіл України» – безперечно найголовніша, звернена до нащадків, настанова «батька» успішно реалізованого первісного проекту.

Не маємо сумнівів, що свої 17 років на високій державній посаді заступника голови Ради Міністрів УРСР повний сил і планів 63-річний П.Т.Тронько не вважав для себе межею можливого у владі. Тим більше, що СРСР тоді впевнено входив у період геронтократичного стилю керівництва державою. Але доля

⁵ Тронько П.Т. До написання історії міст і сіл радянської України // Український історичний журнал. – 1963. – №2. – С.24–30.

⁶ Тронько П. Історичне краєзнавство: крок у нове тисячоліття (досвід, проблеми, перспективи). – С.178–181.

⁷ Тронько П.Т. Летопись дружбы и братства: Из опыта создания «Истории городов и сёл Украинской ССР»: В 26 т. – К., 1981; Його ж. Історія міст і сіл України в контексті регіональних досліджень: досвід, проблеми, перспективи. – К., 2001.

розпорядилася інакше: у 1978 р. Петро Тимофійович був змушений залишити кабінет в уряді, натомість, як певну «компенсацію», його обрали академіком АН УРСР та її віце-президентом (останню посаду, щоправда, він обіймав лише рік). Значною мірою це було «почесне заслання» й багато-хто в такому, уже пенсійному, віці спокійно, не перенапружуючись, доживав би віку у цілком пристойних умовах, які забезпечували пенсія колишнього заступника голови Ради Міністрів УРСР й престижний статус академіка. Багато-хто, але тільки не П.Т.Тронько!

У це важко повірити, але Петро Тимофійович, прийнявши виклик долі, з юначим запалом розпочав і прожив ще одне тривале, довжиною у 33 роки, насичене науковим пошуком, творчими здобутками, порівняними за масштабністю з попередніми, академічне життя. Усі свої вміння, величезний досвід, організаторські здібності, широкі зв'язки, набуті в попередній період, помножені на надзвичайну, від природи, комунікабельність, він якнайповніше використав, спочатку очоливши 1979 р. щойно створений постановою Президії АН УРСР, з огляду на назрілу потребу в організації науково-методичного забезпечення краєзнавчих студій, відділ історико-краєзнавчих досліджень Інституту історії АН УРСР, а 1993 р. – відділ регіональних проблем історії України Інституту історії України НАНУ.

Велике методологічне значення для подальшої активізації краєзнавчих досліджень мали підготовлені у відділі академіком П.Т.Троньком (особисто та у співавторстві) праці: «Деякі питання розвитку історичного краєзнавства в Українській РСР» («Вісник АН УРСР», 1982 р., №6), «Історичне краєзнавство в Українській РСР» (1989 р.), «Історичне краєзнавство: крок у нове тисячоліття (досвід, проблеми, перспективи)» (2000 р.), «Українське краєзнавство в XX столітті (До 75-річчя Всеукраїнської спілки краєзнавців)» (2002 р.), «Краєзнавство України: здобутки і проблеми (До III з'їзду Всеукраїнської спілки краєзнавців)» (2003 р.). Постановою Президії АН УРСР від 4 листопада 1982 р. на відділ також було покладено наукове забезпечення «Свода пам'яток історії та культури СРСР по Українській ССР», складання словників, участь в апробації відповідних матеріалів, підготовлених обласними редколегіями. За керівництва й редакцією П.Т.Тронька впродовж 1983–1987 рр. вийшли друком 5 випусків «Матеріалов к Своду памятников истории и культуры СССР по Украинской ССР» та каталог-довідник «Памятники истории и культуры УССР» обсягом понад 100 друкованих аркушів. Ці праці започаткували розробку теми «Науково-методичні основи дослідження пам'яток історії та культури», заклали підґрунтя для підготовки найамбітнішого проекту у 28 томах – «Зводу пам'яток історії та культури України». У червні 1999 р. за редакцією Петра Тимофійовича побачила світ перша книга першого тому («Київ») цього унікального видання, а 2004 р. – друга. На сьогодні в кожній області діють науково-редакційні групи, які готують до видання обласні томи «Зводу», а в Інституті історії України НАНУ створено підрозділ, що займається їх науково-методичним забезпеченням.

Справжнім полігоном наукових дискусій, оприлюднення нових ідей стали започатковані Петром Тимофійовичем загальноукраїнські конференції з

історичного краєзнавства, яких із 1980 р. відбулося тринадцять. Остання на сьогоднішній день – XIII Всеукраїнська наукова історико-краєзнавча конференція «Краєзнавча Шевченкіана України», присвячена 200-річчю від дня народження Т.Г.Шевченка, проходила 24–25 жовтня 2014 р. у Шевченківському національному заповіднику в Каневі.

Багато зроблено академіком П.Т.Троньком для популяризації історичних знань про рідний край на посаді редактора журналів «Пам'ятки України» (1975–1985 рр.) та «Краєзнавство» (1993–2011 рр.). Із 1992 р. він очолював також Головну редколегію багатотомної науково-документальної серії книг «Реабілітовані історією», створену у відповідності до постанов Президії Верховної Ради України від 6 квітня 1992 р. та Кабінету Міністрів України від 11 вересня 1992 р. Правову основу дослідження проблеми заклав закон України «Про реабілітацію жертв політичних репресій в Україні», ухвалений Верховною Радою 17 квітня 1991 р. Ініціатором вивчення цього напрямку став учень академіка – кандидат історичних наук Ю.З.Данилюк.

Повернення доброго імені безневинних жертв тоталітаризму та відновлення історичної правди Петро Тимофійович уважав одним із головних обов'язків. Ідея викристалізувалася у всій своїй повноті ще під час дослідження політичних репресій проти членів Українського комітету краєзнавства. Віддаючи шану репресованим тоталітарним режимом попередникам на ниві краєзнавства, колектив відділу історико-краєзнавчих досліджень під керівництвом П.Т.Тронька підготував і видав за його редакцією працю «Репресоване краєзнавство (20–30-ті роки)» (1991 р.). Спочатку планувалося видати по одному тому серії книг «Реабілітовані історією» в кожній області, Автономній Республіці Крим і містах Києві та Севастополі. Однак репресії радянської доби виявилися настільки масштабними, що кількість книг обласних томів значно зросла і вже перевищила сотню, а проект усе ще триває. Започатковано та наповнюється Національний електронний банк жертв політичних репресій.

Сьогодні, коли в Києві постають із руїн і небуття численні пам'ятки історії й архітектури, лише фахівці пам'ятають, що біля витоків руху за збереження та відновлення втраченої історичної спадщини столиці стояв саме П.Т.Тронько. Ще на посаді заступника голови Ради Міністрів УРСР він виступив із пропозицією, за якою було ухвалено урядове рішення «Про стан і заходи по покращенню охорони пам'яток історії та культури в Києві». Обраний головою правління Українського товариства охорони пам'яток історії та культури (УТОШК) на громадських засадах, Петро Тимофійович упродовж 22 років (1967–1989 рр.) спрямовував в єдине русло зусилля тисяч ентузіастів, учених, студентів – усіх, кого цікавила доля національних історичних надбань. Було реставровано, відновлено, законсервовано, убезпечено від руйнувань десятки пам'яток та історичних будівель. Академік робив усе, аби урядова постанова, яку він ініціював ще 1965 р., набула реальних обрисів, і на острові Велика Хортиця, зрештою, уже в незалежній Україні, було зведено меморіальний комплекс запорозького козацтва. У 1970-х рр. розгорнулася кампанія зі збирання коштів на реставрацію Золотих воріт – унікальної пам'ятки XI ст. Українське товариство охорони пам'яток історії та культури виділило 1 млн 600 тис. руб. на відтворення цієї

перлини давньоруського зодчества. А скільки зусиль, часу, коштів потребувало втілення у життя ідеї створення Державного музею народної архітектури та побуту України (першу чергу комплексу було відкрито 1976 р.). І донині один із найбільших в Європі музейних комплексів просто неба приваблює своєю неповторною красою й унікальністю експонатів тисячі киян і гостей столиці. Щоб відтворити та залишити в пам'яті нащадків масштаби Другої світової війни, участь у ній українського народу, гіркі втрати та збитки, було вирішено спорудити комплекс «Музей Великої Вітчизняної війни 1941–1945 рр.». Петро Тимофійович став одним із керівників цього будівництва, а з фондів УТОПІК на цю справу було перераховано 10 млн руб.

Разом із видатним письменником О.Т.Гончаром і відомим архітектором О.О.Силиним П.Т.Тронько в 1994 р. підготував на ім'я Президента України доповідну записку, на підставі якої вийшов указ «Про заходи щодо відтворення пам'яток історії та культури». На його виконання у січні 1996 р. уряд затвердив перелік першочергових заходів із відбудови комплексу Михайлівського Золотоверхого монастиря й Успенського собору Києво-Печерської лаври. Петро Тимофійович очолив Комісію з відтворення видатних пам'яток при Президентові України і Всеукраїнський фонд відтворення видатних пам'яток історико-архітектурної спадщини ім. О.Т.Гончара, якому вдалося зібрати для забезпечення своєї статутної діяльності понад 5 млн грн. На проведення пошукових, проектних і будівельних робіт, пов'язаних із відродженням тільки комплексу Михайлівського Золотоверхого монастиря, фонд асигнував понад 1 млн грн. Тут слід згадати, що через свою принципову позицію, яка полягала у відстоюванні наскільки це можливо автентичної, не руйнівної для оточуючого історичного середовища технології відновлення пам'яток, П.Т.Тронько був змушений 1989 р. залишити посаду голови УТОПІК, коли питання можливості відбудови зруйнованих святинь уперше розглядалося на державному рівні. Мабуть через таку ж його принциповість, яка дошкуляла прихильникам швидких будівельних методів відновлення пам'яток і «освоєння» коштів, Петрові Тимофійовичу не надали можливості виголосити слово на врочистому відкритті повернутого з небуття Михайлівського Золотоверхого. Сьогодні величні бані обох святинь, воскреснувши з попелу та руїн, знову сяють над Києвом, як і багато років тому.

Діяльність завідувача відділу регіональних проблем історії України Інституту історії України НАНУ, голови Національної спілки краєзнавців України, доктора історичних наук, академіка НАН України Петра Тимофійовича Тронька було гідно оцінено в незалежній Україні. Указом Президента України від 7 липня 2000 р. йому присвоєно звання Героя України з врученням ордена Держави.

П.Т.Тронько був ідейним натхненником створення й головою (1990–2011 рр.) Національної спілки краєзнавців України. Не в останню чергу завдяки його невтомній праці вона стала однією з найвпливовіших національних творчих спілок у нашій країні. Сьогодні НСКУ налічує понад 2 тис. членів. Цей колектив ентузіастів розробляє низку масштабних науково-видавничих, культурно-просвітницьких, освітніх проектів.

За останні десятиліття відзначається якісно новий етап розвитку краєзнавства, яке одержало офіційне визнання. Президентським указом від 23 січня 2001 р. «Про заходи щодо підтримки краєзнавчого руху в Україні» його було включено до навчальних планів і програм загальноосвітніх, позашкільних, професійно-технічних і вищих навчальних закладів. У 1993 р. було відновлено видання журналу «Краєзнавство». 10 червня 2002 р. Кабінет Міністрів України затвердив «Програму розвитку краєзнавства на період до 2010 р.», основним завданням якої визначалось «удосконалення науково-методичної бази краєзнавства, формування у громадян відповідальності за збереження духовних скарбів». 25 листопада 2002 р. Президія НАН України створила Міжвідомчу координаційну раду з питань краєзнавства, яку очолив академік П.Т.Тронько. Розпочата ним справа наукової інституціоналізації краєзнавства продовжується й нині.

Національна спілка краєзнавців України розробила новий проект Державної програми розвитку краєзнавства на період до 2025 р. Метою її є подальший розвиток краєзнавства як галузі наукових знань, розгортання краєзнавчого руху – невід’ємної складової сучасного громадянського суспільства. Завданнями програми проголошено узагальнення теоретичного та практичного досвіду у краєзнавстві; удосконалення його науково-методологічних основ; поглиблення досліджень джерельної бази; розробка галузевих напрямів (історичного, природничого, географічного, етнографічного, культурно-мистецького, освітянського, пам’яткознавчого, музейного, бібліотечного, туристичного, екологічного); поширення краєзнавчої складової та зміцнення навчально-методичної бази краєзнавства у системі національної освіти; популяризація краєзнавчих досліджень і залучення широких кіл громадськості до збереження історико-культурної спадщини України.

Президія НАН України у червні 2013 р. затвердила запропонований Національною спілкою краєзнавців України та Інститутом історії України НАНУ оновлений склад Міжвідомчої координаційної ради з питань краєзнавства при Президії НАН України (33 особи, голова – О.П.Реєнт, заступники – В.М.Даниленко, В.П.Коцур, відповідальний секретар – Р.В.Маньковська). Основним завданням ради є координація наукових досліджень і громадської діяльності в галузі краєзнавства, краєзнавчої роботи навчальних закладів, архівів, музеїв та бібліотек, інших державних установ і громадських організацій; науково-методичне забезпечення та контроль за реалізацією завдань Державної програми розвитку краєзнавства.

НСКУ продовжує один із напрямів своєї діяльності – науково-краєзнавчі експедиції, започатковані 2009 р. В їх рамках проводяться тематичні круглі столи, наукові наради та консультації з провідними фахівцями, розглядаються проблеми збереження духовної та матеріальної культурної спадщини України. Такі виїзди на місця було здійснено на Полтавщину, Львівщину, Чернігівщину, Дніпропетровщину, Запорозжжя та Херсонщину, Кіровоградщину, Черкащину, Київщину, Вінниччину, Житомирщину. На найближчий час заплановано ще дві виїзних експедиції – на Слобожанщину та Закарпаття.

Краєзнавство є важливим інструментом науково-інтелектуального та духовного впливу на формування державницької свідомості й патріотичних почуттів у молодих громадян нашої країни. П.Т.Тронько зазначав, що «молодь – це благодатне середовище для втілення найамбітішніших краєзнавчих проєктів – від створення музею історії школи до створення музею села, від пошуку меморіальних матеріалів про видатних земляків минулого до важливих пам'яткоохоронних і природоохоронних програм, увічнення пам'яті жертв репресій і голодомору, воєнних років. Краєзнавчо-просвітницька робота серед молоді сьогодні особливо важлива, вона є підмурком духовного оздоровлення нації, формування її патріотичного майбутнього».

Підсумковим документом обговорення нагальних проблем використання краєзнавчої складової у системі освіти на XII Всеукраїнській науковій історико-краєзнавчій конференції «Освітнянське краєзнавство: досвід, проблеми, перспективи» (м. Івано-Франківськ, 6–7 жовтня 2011 р.) стали рекомендації учасників форуму про введення до навчальної шкільної програми предмета «Історія рідного краю», внесення до гуманітарного циклу дисциплін у вищих навчальних закладах усіх профілів навчального курсу «Основи краєзнавства», підготовку підручників із краєзнавства, науково-методичну роботу з викладачами та вчителями дисципліни «Краєзнавство», форми й методи позашкільної освіти, участь у ній бібліотек, музеїв, закладів культури, туристичних організацій.

Ураховуючи погляди П.Т.Тронька на перспективи розвитку краєзнавства та його широкого потенціалу в освіті, Національна спілка краєзнавців України підготувала й видала підручник для студентів вищих навчальних закладів «Основи краєзнавства» (Харків, 2015 р.) за загальною редакцією члена-кореспондента НАН України О.П.Реєнта. Підручник уніфіковано для всіх спеціальностей, містить сучасні теоретичні та практичні розробки з основних питань краєзнавства. Авторський колектив з урахуванням результатів найновіших наукових досліджень приділив увагу висвітленню науково-методологічних засад краєзнавства, історії розвитку науки, головних напрямів у структурі краєзнавства та впливу краєзнавчих знань на патріотичне виховання молодого покоління. У додатках уміщено навчально-методичний і хрестоматійний матеріал із дисципліни «Основи краєзнавства». Метою підручника є визначення краєзнавства як комплексної галузі знань про окремо взятий край, виокремлення його природних особливостей та історико-культурної самобутності у загальноукраїнському контексті, а також формування в молодих людей патріотичних почуттів, поваги до історії своєї малої батьківщини, необхідності зберігати її духовну спадщину як унікальну складову не лише українського, а й світового надбання.

Оскільки 2015-й рік для Національної спілки краєзнавців України є ювілейним, на першому щорічному засіданні президії її правління основні питання присвячувалися відзначенню 90-річчя НСКУ та 100-річчя Героя України, академіка П.Т.Тронька, увічненню його пам'яті. Ще у січні 2015 р. на ім'я київського міського голови В.В.Кличка спілка подала документи та матеріали щодо перейменування однієї з вулиць Києва на честь Петра Тронька,

і нині це клопотання позитивно вирішене (ім'я академіка носитиме вулиця, що безпосередньо веде до входу в Національний музей архітектури та побуту України). Серед інших запланованих ювілейних заходів можна виокремити наступні: Міжнародна наукова конференція «Дев'ятнадцяті Слобожанські читання»; урочистий пленум правління НСКУ; науково-краєзнавча експедиція «Пам'ятні місця Слобожанщини Героя України, академіка Петра Тронька»; «Наукові читання на честь П.Т.Тронька» в рамках «Ольвійського форуму-2015» на базі Чорноморського державного університету імені Петра Могили; науково-краєзнавча експедиція «Народне музейництво Закарпаття»; липневі врочистості з нагоди відзначення 100-річчя від дня народження Героя України, академіка П.Т.Тронька; вручення премії імені академіка Петра Тронька НСКУ 2015 р.; круглий стіл «Петро Тронько: державник, учений, громадський діяч»; урочисте відкриття погруддя П.Т.Троньку в м. Богодухові та меморіальної аудиторії у Харківському національному університеті ім. В.Н.Каразіна; виставка до 100-річчя від дня народження П.Т.Тронька в Національному заповіднику «Софія Київська»; встановлення меморіальної дошки П.Т.Тронькові на адміністративному приміщенні Національного заповідника «Хортиця»; наукова конференція до 100-річчя від дня народження П.Т.Тронька в Інституті історії України НАНУ; просвітницький лекторій «Краєзнавство у розвитку духовних засад суспільства»; III краєзнавчі читання пам'яті Петра Тронька в Національній історичній бібліотеці України; IV Міжнародна науково-краєзнавча конференція молодих вчених, присвячена 100-річчю від дня народження Героя України, академіка П.Т.Тронька у Харківському національному університеті ім. В.Н.Каразіна; виставка в Національній спілці краєзнавців України з нагоди 90-річчя НСКУ та 100-річчя академіка Петра Тронька; екскурсійний маршрут «Київські адреси Петра Тронька»; проведення ювілейних виставок, фотоекспозицій, краєзнавчих читань, круглих столів, видання літератури за затвердженими планами регіональних і місцевих організацій НСКУ тощо.

Крім того, Національна спілка краєзнавців України запланувала випустити у світ упродовж 2015 р. ряд важливих у спілчанській діяльності видань. Одним із найзначніших є вихід згадуваного вище підручника для студентів вищих навчальних закладів «Основи краєзнавства» – багаторічної мрії та своєрідного заповіту П.Т.Тронька. Також готуються до друку збірники «Національна спілка краєзнавців України в інформаційному просторі України», «Літопис Національної спілки краєзнавців України (2008–2015)». Ювілеєм присвячуватимуться й чергові номери наукового журналу «Краєзнавство».

П.Т.Тронько, щиро вважаючи, що «високі поняття “батьківщина”, “національна гідність” починаються саме зі знання рідного краю, історії села чи міста, вулиці, домівки, де людина народилась і виросла, де пройшло її дитинство»⁸, став патріархом українського краєзнавства, легендою національної науки. Його життєвий шлях – урок, гідний вивчення для прийдешніх поколінь.

Загальноукраїнська премія імені академіка П.Т.Тронька Національної спілки краєзнавців України щорічно з 2013 р. присуджується краєзнавцям

⁸ Тронько П. Історичне краєзнавство: крок у нове тисячоліття (досвід, проблеми, перспективи). – С.149.

за вагомий внесок у справу вивчення, дослідження й популяризації історико-культурних і природних багатств рідного краю. В особливий рік ювілею Петра Тимофійовича почесного звання лауреата премії, що носить його ім'я, удостоєні:

– за висвітлення науково-краєзнавчої та громадської діяльності академіка Петра Тронька (дослідження проблем історії міст і сіл України, теоретичного та практичного краєзнавства): *Бондаренко Геннадій Васильович* – голова правління Волинської обласної організації НСКУ, завідувач кафедри документознавства і музейної справи Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки, кандидат історичних наук, професор, заслужений працівник освіти України; *Гаврилів Богдан Михайлович* – заступник голови правління (1996–2009 рр. – голова правління) Івано-Франківської обласної організації НСКУ, доцент Прикарпатського національного університету ім. Василя Стефаника, кандидат історичних наук, заслужений працівник культури України; *Тригуб Петро Микитович* – член правління (1991–2011 рр. – голова правління) Миколаївської обласної організації НСКУ, професор кафедри міжнародних відносин та зовнішньої політики Чорноморського державного університету ім. Петра Могили, доктор історичних наук, професор, заслужений працівник освіти України;

– за науково-організаційну та просвітницьку діяльність у краєзнавстві (проведення конференцій, круглих столів, лекцій, семінарів, читань, експедицій, краєзнавчих заходів і проектів, популяризація краєзнавства працівниками наукових, освітніх, туристичних, бібліотечних, архівних установ, засобів масової інформації): *Андрущенко Віктор Петрович* – ректор Національного педагогічного університету ім. Михайла Драгоманова, член-кореспондент НАН України, академік НАПН України та АНВШ України, доктор філософських наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України; *Косило Михайло Юрійович* – член президії правління НСКУ, голова правління Івано-Франківської обласної організації НСКУ, директор Івано-Франківського обласного державного центру туризму та краєзнавства учнівської молоді Міністерства освіти і науки України, заслужений працівник освіти України; *Онищенко Олексій Семенович* – радник президії НАН України, почесний директор Національної бібліотеки України ім. В.І.Вернадського НАН України, академік НАНУ, доктор філософських наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України; *Смолій Валерій Андрійович* – член президії правління НСКУ, академік-секретар Відділення історії, філософії та права НАН України, директор Інституту історії України НАНУ, академік НАН України, доктор історичних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України;

– за внесок у музейну та пам'яткоохоронну справу: діяльність у сфері збирання, збереження та охорони історико-культурної спадщини України: *Іршенко Валентина Михайлівна* – член правління НСКУ, виконавчий директор Всеукраїнського фонду відтворення видатних пам'яток історико-архітектурної спадщини ім. Олеся Гончара, заслужений працівник культури України; *Ситник Анатолій Андрійович* – член правління (1990–2012 рр. – відповідальний секретар) НСКУ, заслужений журналіст України; *Франко Роланд Тарасович* – член правління НСКУ, голова правління Всеукраїнського фонду

відтворення видатних пам'яток історико-архітектурної спадщини ім. Олесь Гончара, кандидат технічних наук;

– за видання краєзнавчої літератури: монографій, нарисів, описів, путівників, довідників, окремих публікацій, циклів статей тощо: *Добров Петро Васильович* – член президії правління НСКУ, професор кафедри історії України Донецького національного університету, доктор історичних наук, професор, заслужений працівник освіти України; *Поліщук Володимир Трохимович* – завідувач кафедри української літератури і компаративістики Черкаського національного університету ім. Богдана Хмельницького, доктор філологічних наук, професор; *Шевченко Віталій Федорович* – член ради ГО «Центр громадських ініціатив “Інформаційне суспільство”», народний депутат України 2–4-го скликань, голова Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення (2005–2009 рр.), заслужений журналіст України.

Уже чотири роки, як немає його з нами...

Але впевнено на варті пам'яті про П.Т.Тронька височіють у музеї просто неба в Переяславі-Хмельницькому вітражі з його рідних Забродів. Виблискують на сонці бані відновлених багаторічними його зусиллями Михайлівського Золотоверхого монастиря та Успенського собору Києво-Печерської лаври. Насичено й повнокровно живе, розвиваючи справу його життя, створена та виплекана ним Національна спілка краєзнавців України. Ані на мить не зупиняються у плідних творчих пошуках його колеги та учні з відділу регіональних проблем історії України Інституту історії України НАНУ. Продовжують виходити, віддаючи шану пам'яті сотень тисяч значно менш щасливих його сучасників, томи науково-документальної меморіальної серії «Реабілітовані історією» (нещодавно побачила світ вже 101-ша книга). Після всього, зробленого Петром Тимофійовичем, уже ніколи не будуть позбавлені права суб'єктності в історії міста та села, включно з найменшими. Саме його по праву можна вважати справжнім, із людським обличчям символом правонаступництва двох епох і своєрідним містком від України радянської до України незалежної.

96 років життя в невтомній праці до останнього дня, невимовна радість бачити або тримати в руках гідні подиву її результати, заслужена повага та щира приязнь тисяч людей – хіба ж він не улюбленець Долі?!

The essay below covers the most important decisive in the academician P.T.Tron'ko's destiny as a human and scientific and his multifarious role in the history. P.T.Tron'ko is the one to whom we owe the revival of repressed in 1930s historical local studies, unique local-studied and memorial-studied publishing projects, creation of the open-air museums of architecture. The main attention is paid to the National Union of Researchers of Local History of Ukraine.

Keywords: *Tron'ko, historical local studies, monuments study, "History of Cities and Villages of the Ukrainian SSR", "Digest of the Monuments of History and Culture of Ukraine", National Union of Researchers of Local History of Ukraine.*

